

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 342.56(477)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Биркович О.І.

Ужгородський національний університет

Стаття присвячена висвітленню актуальних питань судово-правової реформи в Україні. Автор досліджує питання реформування судової влади на сучасному етапі розвитку України. Досліджує теоретичні та практичні питання реформування судової системи. Автор досліджує забезпечення принципу верховенства права в Україні. Аналізує важливість забезпечення єдності судової практики під час здійснення судочинства в Україні.

Ключові слова: суд, судова влада, судова система, судоустрій, судова реформа, права людини, свобода, демократія, Конституція, громадянське суспільство, Європейський суд з прав людини.

Постановка проблеми. Судово-правова реформа та демократизація судової влади в Україні пов'язана і повністю буде залежати від того, якими темпами відбуватиметься соціально-економічний та політичний розвиток нашої держави, а також процес демократизації українського суспільства в цілому. А отже, верховенство права як принцип, що задекларований і використовується в Україні, слід розуміти як формально рівну для всіх міру свободи, у ньому також передбачено верховенства права над державою, яка встановлює закони [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку та реформування судової реформи в Україні сьогодні займаються науковці та практики, зокрема, В. Бринцев, В. Бойко, О. Бойкова, В. Лебедев, С. Ківалов, І. Коліушка, Р. Куйбіда, М. Погорецький, В. Сердюк, В. Стефанюк, В. Сущенко, В. Шишкін, О. Ющик, І. Шицький, Р. Кравець та інші. Однією з основних проблем в судовій практиці є колізії (коли суди у одних і тих самих правовідносинах застосовують одні і ті самі норми законодавства, інтерпретуючи їх на власний розсуд), які виникають під час здійснення судочинства в Україні. Вирішення питання колізійності у прийнятті судових рішень надасть можливість єдності судової практики, що в свою чергу, може стати однією з фундаментальних засад здійснення судочинства, як це відбувається у провідних демократичних державах світу. Оскільки саме єдність судової практики найкращим чином відповідає вимогам передбачуваності, верховенству права й ефективному захисту прав людини. Саме тому, автор досліджує актуальні питання судово-правової реформи в Україні, які б відповідали судочинству провідних держав світу завдяки чому реалізується конституційний принцип рівності всіх громадян перед законом і судом, а вирішення аналогічних справ по-різному може призвести до порушення законних очікувань осіб, які звертаються за судовим захистом.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Весь період Незалежності України тривають нескінченні дискусії щодо шляхів реформування судової системи, а сам цей

процес реформ затягнувся на десятиліття й остаточної визначеності за напрямками та строками на законодавчому рівні до цього часу не набув. У зв'язку з цим, хоч судова реформа у нашій державі розпочалася фактично за часів Радянського Союзу, але й на даний час питання, що пов'язані з реформуванням судової гілки влади, залишаються бути важливими і актуальними.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є актуальна необхідність забезпечення принципу верховенства права на шляху реформування судової системи України під час входження України в європейський і світовий простір.

Виклад основного матеріалу. Основні принципи і напрями проведення судово-правової реформи в Україні відображені у Постанові Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. № 2296-ХІІ «Про концепцію судово-правової реформи в Україні» [2], в якій вказується на необхідність формування судової влади як самостійної сили, незалежної від законодавчої та виконавчої влади і здатної здійснювати правозахисну функцію в правовій державі, положення якої набули подальшого розвитку в низці законодавчих актів, що регламентують діяльність судової системи, визначають статус суддів, народних засідателів, процедуру фінансування судів тощо.

Прийнята 28 червня 1996 року Конституція України у восьмому розділі під назвою «Правосуддя» в статтях 124-131 законодавчо закріпила головні принципи та засади правосуддя в Україні [3]. У Конституції визначено органи, які належать до судової влади, та головні засади їх діяльності, закріплено положення про систему судів загальної юрисдикції, а також названо найвищий її орган – Верховний Суд України. Подальший розвиток судової влади, згідно із задекларованими в Конституції України принципами, міг бути забезпечений лише із прийняттям відповідних законів, насамперед Закону «Про судоустрій України» [4], який втратив чинність від 03.08.2010 року. Однак, на превеликий жаль, цей Закон не дав судовій владі інструменту для повного втілення в життя принципу верховенства права. Отже, можна зробити висновок, що зміст розділу «Правосуддя» Конституції України

та Закону України «Про судоустрій України» не узгоджені, що в свою чергу і стало одною із важливих причин поразки конституції юридичної перед конституцією фактичною, а також і того, що прогресивна динаміка першої потрапила в лабіринт консервативної статичності другої. Зміни які відбулись в судовій гілці влади за період 2002-2017 роки мали формальні ознаки реформи, але напрями, які визначалися її суб'єктами, уповільнювали поступальний рух у розвитку судової системи як незалежного інституту громадянського суспільства. Важливе значення для реформування судово-правової реформи в Україні мало Розпорядження Президента України від 26 травня 2005 року № 1066/2005-рп «Про комісію з питань реформування судової системи України» та її творча діяльність під керівництвом голови комісії, секретаря Ради національної безпеки і оборони України Петра Порошенка [5]; а також прийняття 23 лютого 2006 року Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [6]. Офіційна статистика свідчить про те, що: «Якщо з 1997 по 2004 рік Європейським судом було винесено 23 рішення щодо України, то лише за 2005 рік було постановлено 120 рішень у справах проти України, з яких у 119-ти було констатовано порушення Україною положень Конвенції. Вже за I квартал 2006 року Судом було направлено для висловлення позиції держави 97 нових справ. Всього на розгляді в Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини (який раніше називався Уповноваженим у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини) постійно перебуває близько 400 справ. У більшості з цих справ з високою ймовірністю буде визнано порушення існуючі в Україні системні проблеми, як у законодавстві, так і в правозастосовчій практиці, обумовлюватимуть тенденцію постійного збільшення кількості рішень, що виноситимуться Судом щодо України» [7]. І дійсно, вищезазначене юридичне бачення «перспективи» дотримання та забезпечення конституційних прав і свобод громадян в Україні висвітлено в інтерв'ю Директором Національного бюро у справах дотримання Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини Міністерства юстиції України Іриною Шевчук ще в 2006 році, продовжує залишатись актуальним і по теперішній час [7].

Згідно п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України однією із засад судочинства є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, а це зобов'язує реальну необхідність побудови трьох ланок судової системи. Базовим є рішення суду першої інстанції, далі послідовно повинні відбуватись апеляційні та касаційні провадження. Зазначеним трьома інстанційним функціям суду мають відповідати і три судові ланки, тобто необхідна наявність суду першої інстанції, апеляційний та касаційний суди. Але, на даний час, в межах спеціалізованих юрисдикцій ми маємо чотири ланки судових органів, а тому виникають закономірні питання: на рівні якої інстанції мають бути ці ланки; як їхні фактичні функції співвідносяться з Конституцією України; чи вичерпано відображає їх сукупність зміст поняття «судова влада»?

В судовій системі нашої держави фактично не виникає питань стосовно віднесення місцевих судів до судів першої інстанції, а також визначення ролі і функцій існуючих апеляційних судів – як судів апеляційної інстанції. Але найбільш неврегульованим є питання щодо касаційної інстанції, тому що Законом України «Про судоустрій України» касаційними функціями наділені як Верховний Суд України, так і вищі спеціалізовані суди. Згідно п. 2 ч. 1 ст. 39 зазначеного Закону вищий спеціалізований суд веде та аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику; але згідно п. 5 ч. 2 ст. 47 цього ж Закону Верховний Суд України також веде та аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику і надає роз'яснення з питань застосування законодавства; однак, це не можна вважати функціями Верховного Суду України, так як це – лише засоби виконання покладених на нього завдань. У п. 1 ч. 1 ст. 39 зазначеного Закону передбачено, що вищий спеціалізований суд розглядає в касаційному порядку справ відповідної судової юрисдикції, а в ч. 2 ст. 47 визначено: Верховний Суд України розглядає в касаційному порядку рішення загальних судів у справах, віднесених до його підсудності процесуальним законом; переглядає в порядку повторної касації усі інші справи, розглянуті судами загальної юрисдикції. Отже, виходячи з вищезазначених норм Закону, введено поняття повторної касації, про яке немає жодної згадки у Конституції України. Таким чином, якщо найвища інстанційна функція касаційна, то не повинно бути жодних заперечень щодо здійснення її найвищим судовим органом, тобто Верховним Судом України. Звідси виникає питання щодо наявності конституційних підстав для наділення касаційними повноваженнями вищих спеціалізованих судів. З наданням вищим спеціалізованим судам більш широких повноважень, зокрема касаційних, виникають питання про доцільність існування Верховного Суду України. Це стало очевидним, оскільки крім повноважень Верховного Суду України, зумовлених його роллю як учасника процесу імпичменту Президента України та суб'єкта звернення до Конституційного Суду України, інші його повноваження майже такі ж, як і вищого спеціалізованого суду [8].

Судово-правова реформа в нашій державі повинна забезпечити конституційний принцип діяльності Верховного Суду України як «найвищого», оскільки саме найвищий орган може і повинен забезпечувати інтеграцію всіх судових органів у цілісну систему. Верховний Суд України повинен стати центром правозастосування, а обсяг його повноважень, що впливає з положень статей 6, 8, 124 Конституції України, не може зривуватись та обмежуватись іншими законами. Враховуючи вище зазначене, поняття «верховності» без системної обов'язковості рішень Верховного суду України втрачає реальний зміст.

В українському суспільстві майже щороку змінюються уряди, що має чіткі негативні наслідки та посилення політичних ризиків і фінансово-економічного хаосу в нашій державі. В 2010-2013 роки «реформування судової влади» в нашій державі здійснювалась під патронатом представника Президента України у Верховній Раді України Ан-

дрія Портнова. На мій погляд, дуже мало позитиву в прийнятті нового Кримінально-процесуального Кодексу, Кодексу адміністративного судочинства України та «реформування», а вірніше, знищення Верховного Суду України...

Революція Гідності в 2014 році стала початком нового етапу проведення масштабних реформ в нашій державі. Потрібно зазначити на те, що процес утвердження судової влади відбувається з певними труднощами пов'язаними із складними соціально-економічними реформами та військовою агресією Росії яка триває із 2014 року на сході нашої держави.

У ході практичної реалізації судової реформи на підставі Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 року виникли проблеми, які потребують спеціального дослідження та теоретичного осмислення [9]. Особливо це стосується забезпечення виконання вимог статті 37 вищезазначеного Закону стосовно створення Верховного Суду України у новому складі 200 суддів та створенні: Великої Палати Верховного Суду (у складі 21 судді), Касаційного адміністративного суду (30 суддів), Касаційного господарського суду (30 суддів), Касаційного кримінального суду (30 суддів), Касаційного цивільного суду (30 суддів). Потрібно звернути увагу і на те, що в проведенні даної реформи повинні бути створені в 2017 році Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Законом передбачене проведення моніторингу способу життя судді для перевірки відповідності його рівня життя задекларованим доходам. Також відтепер суддя повинен крім декларації про доходи подавати декларацію сімейних зв'язків і декларацію добропорядності. Неподання зазначених декларацій може стати основою для притягнення судді до кримінальної відповідальності та звільнення.

Також, важливим етапом в поверненні довіри українського народу до Конституційного Суду України повинно стати внесення зміни в статтю 148 Конституції України, а саме: «Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України». Для того, щоб дана судова установа не залишалась судовою інстанці-

єю яка «обслуговує владу», необхідною умовою є передача «призначення 6 суддів по квоті Президента України та 6 суддів по квоті Верховної Ради України» – в демократичну і правову площину, а саме – обрання цих 12 суддів Конституційного Суду України на відкритому Всеукраїнському конкурсі серед академіків та докторів юридичних наук. Тільки в оновленому складі за результатами публічного і демократичного конкурсу Конституційний Суд України зможе стати самостійним суб'єктом судової влади та забезпечити виконання свого основного завдання – це гарантування верховенства Конституції як Основного Закону держави на всій території України.

Крім цього, необхідно зазначити і на те, що суди продовжують працювати в умовах значного перевищення встановлених нормативів навантаження, при тому, що характер самих справ суттєво змінився. Більше того, внаслідок значного звільнення суддів у відставку, відсутності «інституту відкритого та демократичного обрання суддів» та не перепризначення суддів в яких закінчилися п'ятирічні повноваження, на даний час залишилися вакантними сотні суддівських посад у всіх судових інстанціях України. Фінансування судової влади явно недостатнє, так само як і забезпечення необхідними технічними засобами. Все це не може не впливати на якість правосуддя та особливо на його строки, чим грубо порушуються передбачені Конституцією права громадян та норми міжнародного права.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи важливість належного забезпечення проведення судово-правової реформи та демократизації судової гілки влади в Україні необхідно звернути увагу на те, що корупційна складова та колізійність в прийнятті судових рішень судьями (коли суди у одних і тих самих правовідносинах застосовують одні і ті самі норми законодавства, інтерпретуючи їх на власний розсуд) є головними складовими в прийнятті рішень, що, в свою чергу, формує судами неоднакових підходів до застосування законів, та порушує конституційний принцип – рівності всіх громадян перед законом і судом. Враховуючи вищесказане, пропонуємо внесення змін до законодавства, шляхом заборони формування судами неоднакових підходів до застосування законів, що забезпечить довіру громадян до судової гілки влади.

Список літератури:

1. Ольховський Б. Конституційні засади судової влади в умовах формування правової держави [Текст] / Б. Ольховський, В. Ольховський // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 1. – С. 48.
2. Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 р. – № 2296-ХІІ «Про концепцію судово-правової реформи в Україні». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>
3. Конституція України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Закон України «Про судоустрій України» від 7.02.2002 р. – № 3018-III.
5. Офіційне видання. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3018-14>
6. Розпорядження Президента України Про комісію з питань реформування судової системи України. – 26.05.2005 р. – № 1066/2005-рп. Офіційне видання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1066/2005-%D1%80%D0%BF>
7. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. – № 3477-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
8. Див. «Інтерв'ю з Іриною Шевчук, Директором Національного бюро у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини Міністерства юстиції України» // Юридичний журнал 2006, № 8(50), с. 8.

9. Шицький І.Б. Про окремі проблеми судової реформи [Електронний ресурс]. – Режим доступу до веб-сайту: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/E30D7E92E24C6ED4C325707C0024CA6E?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=E30D7E92E24C6ED4C325707C0024CA6E>
10. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. – № 1402-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

Биркович А.И.

Ужгородский национальный университет

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СУДЕБНО-ПРАВОВОЙ РЕФОРМЫ В УКРАИНЕ

Аннотация

Статья посвящена освещению актуальных вопросов судебно-правовой реформы в Украине. Автор исследует вопросы реформирования судебной власти на современном этапе развития Украины. Автор исследует теоретические и практические вопросы реформирования судебной системы. Исследует гарантирования и обеспечения принципов верховенства права в Украине. Автор анализирует важность обеспечения единства судебной практики во время осуществления судебных процессов в Украины.

Ключевые слова: суд, судебная система, судоустройство, судебная реформа, права человека, свобода, демократия, Конституция, гражданское общество, Европейский суд по правам человека.

Byrkovych O.I.

Uzhhorod National University

TOPICAL ISSUES OF JUDICIAL-LEGAL REFORMS IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to the coverage of topical issues of legal and judicial reform in Ukraine. The author investigates the issue of reforming the judiciary at the present stage of development of Ukraine. Investigation denotes theoretical and practical issues of reforming the judicial system. The author examines the provision of the rule of law principle in Ukraine and analyzes the importance of ensuring the unity of judicial practice in the conduct of legal proceedings in Ukraine.

Keywords: court, judiciary, judicial system, judicial system, judicial reform, human rights, freedom, democracy, Constitution, civil society, European Court of Human Rights.